

UDK: 351.853(497.11)

343.533.9(497.11)

doi: 10.5937/crimen2301097K

ORIGINALNI NAUČNI RAD

PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 02.02.2023. / 27.03.2023

Gordana Krstić*

SUZBIJANJE NEZAKONITE TRGOVINE KULTURNIM DOBRIMA

Apstrakt: Osnovna hipoteza ovog rada ogleda se u ukazivanju na ozbiljnost nezakonite trgovine kulturnim dobrima, domašaj i nenadoknadivu štetu po kulturnu baštinu jedne ili više država. U praksi državni organi ne pridaju značaj ovoj tematici, a načini vršenja krivičnih dela koji podrazumevaju najčešće nezakonito iskopavanje, unošenje ili iznošenje iz zemlje, ili pak krađu kulturnih dobara ostaju neotkriveni. Uprkos velikoj vrednosti predmeta krivičnih dela i činjenici da su najčešće povezani i sa drugim teškim krivičnim delima, kao što su pranje novca, terorizam, nedovoljna obučenosť službenih lica i nerazumevanje problema stvaraju povoljan ambijent za širenje kriminaliteta. Krivično gonjenje učinilaca je retko, jer je i dokazivanje statusa kulturnog dobra skopčano sa nizom problema, te se sumnjivi predmeti u slučaju pronalaska oduzimaju do utvrđivanja autentičnosti od strane referentne institucije i reakcija državnih organa se prevashodno svodi na njihov povraćaj vlasniku. Međutim, ne bi se smelo dozvoliti da izostane krivično gonjenje učinilaca krivičnih dela i ovaj cilj zahteva preduzimanje niza mera od edukativnih preko normativnih do procesnih.

Ključne reči: kulturna dobra, kulturno nasleđe, organizovani kriminal, međunarodna saradnja.

UVOD

Čuvanje prirodnih retkosti, naučnog, kulturnog i istorijskog nasleđa predstavlja opštu obavezu svih građana Republike Srbije, a ustavom je proklamovana i posebna odgovornost za očuvanje nasleđa (čl. 89 Ustava Republike Srbije)¹, koja leži na svim nosiocima vertikalne podele vlasti. Osim toga, sloboda naučnog i umetničkog stvaranja i uvažavanje i razvijanje kulturne posebnosti predstavljaju fundamentalna prava, koja su priznata i domaćim državljanima i pripadnicima nacionalnih manjina. Kulturne različitosti među narodima, kao mehanizam za razumevanje prošlih vremena i diferenciranje onoga što je narodima zajedničko i onoga što im je svojstveno imaju veliki značaj za svetsku kulturnu baštinu i karakter neprikosnovenosti.

---

* Zamenik javnog tužioca, grkrstic@gmail.com.

1 Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS* br. 98/06.

U savremenom svetu, međutim, izražavanje i negovanje kulture je marginalizovano u kontekstu da se medijski primat daje televizijskim formatima, koji glorifikuju intimnu čovekovu sferu u veštačkim uslovima, te većina ljudi retko posećuje arheološka nalazišta, odlazi u muzeje i galerije na izložbe i u bibliotekama pronalazi štivo za čitanje. Nepostojanje svesti o važnosti poštovanja i zaštite svetske i domaće kulturne baštine nije pojava tipična samo za šire narodne mase, već i za različite državne institucije u vršenju poslova iz svoje nadležnosti.

Medijski odjek i prateća stručna rasprava o ovim pitanjima najčešće biva pokrenuta nakon krađa vrednih eksponata u muzejima, kao što je krajem novembra 2019. godine bilo slučaj krađe tri seta dijamantskog nakita iz 18. veka iz muzeja „Zeleni trezor“ u Drezdenu u Saveznoj Republici Nemačkoj ili preprodaje slika, čiji pokušaj se dogodio u avgustu 2021. godine u Beogradu sa slikom Vlaha Bukovca pod nazivom Blagoveštenski sabor u Sremskim Karlovcima 1861, koja je ukradena 1993. godine prilikom izvršenja krivičnog dela teška krađa u dvorcu u Čelarevu, a bila je u fundusu Muzeja Vojvodine, nakon čega je u Tužilaštvu za organizovani kriminal pokrenuta istraga protiv osumnjičenih za krivična dela udruživanje radi vršenja krivičnih dela i prikrivanje. Upravo ovi događaji bili su i povod za pisanje ovog rada i analizu materijalnog i procesnog krivičnog zakonodavstva u Republici Srbiji u vezi sa kulturnim dobrima, otkrivanjem krivičnih dela i procesuiranjem učinilaca.

1. OBIM ZAŠTITE KULTURNIH DOBARA I SAVREMENE TENDENCIJE U MEĐUNARODNOJ ZAJEDNICI

Kada se razmatraju kulturna dobra, treba ukazati da u međunarodnoj zajednici postoje dve grupe država zainteresovanih za zaštitu kulturnog nasleđa, ali sa različitim interesima. U prvu grupu spadaju države, koje su ekonomski siromašne ili nestabilne, ali koje raspoložu bogatim kulturnim nasleđem, kao što su npr. Arapska Republika Egipat, Sirijska Arapska Republika, Republika Srbija, Republika Grčka, sa nastojanjem da očuvaju pokretna i nepokretna dobra na svojoj teritoriji. Drugu grupu zemalja čine one koje imaju jaku i stabilnu tržišnu privredu, ali ne poseduju značajnije kulturne objekte, te ispoljavaju tendencije da ih prenesu i sakupe na svojoj teritoriji i tu zadrže, kako bi ostvarili dobit. One se zalažu za princip slobodne trgovine kulturnim dobrima i afirmišu zaštitu partikularnih interesa pod izgovorom da zemlje porekla nemaju dovoljno finansijskih sredstava da fizički sačuvaju predmete i ulože sredstva u dalja istraživanja. Time se stvara opasnost po kulturna dobra u smislu stava države da zadrži dobra na svojoj teritoriji i interesa vlasnika da oni ostanu u njegovom vlasništvu nasuprot interesu matičnih država da njihova dobra ne budu prebačena i odneta van njenih granica. Na ovom polju važno je pronaći adekvatnu ravnotežu.

Konvencija Ujedinjenih nacija o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. godine,² jedan je od najznačajnijih međunarodnih akata, koji definiše fundamentalne principe restriktivnog izvoza kulturnih dobara i zabrane uvoza ukradenih

2 Zakon o ratifikaciji Konvencije o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine, *Službeni list SFRJ* br. 56/74.

ili kulturnih dobara sumnjivog porekla uz preventivne obaveze država da propišu carinske prekršaje i krivična dela i pruže međunarodnu pravnu pomoć s ciljem vraćanja kulturnih dobara u matičnu državu. Takođe, Konvencija Organizacije Ujedinjenih nacija za prosvetu, nauku i kulturu (UNESCO) o merama za zabranu i sprečavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prenosa svojine kulturnih dobara iz 1970. godine, od čijeg se donošenja uskoro navršava 50. godina ima veliki značaj i ratifikovana je od strane 140. država, među kojima su države sa bogatom kulturnom baštinom, države uvoza kulturnih dobara i siromašne države, koje su u ranijem periodu bile središte nezakonite trgovine, što joj daje karakter univerzalnosti i ukazuje da se proces globalizacije sprovodi i na ovom osetljivom polju. Razlog za to, između ostalog, je i u tome što ona kompetencije za proglašenje kulturnog dobra ostavlja svakoj državi ugovornici ponaosob i u čl.1 propisuje da se kulturnim dobrima smatraju dobra religioznog ili svetovnog karaktera, koje svaka država označi kao značajna za arheologiju, praistoriju, istoriju, književnost, umetnost ili nauku, uz nabranjanja pojedinih kategorija.

Konvencija UNIDROIT o ukradenim ili nezakonito izvezenim kulturnim dobrima, usvojena u Rimu 1995. godine,³ nije ratifikovana od strane Republike Srbije do sada, a njene norme dopunjuju Konvenciju UNESCO-a uz detaljnije i neposredno uređenje restitucije ukradenih kulturnih dobara i povraćaja kulturnih dobara nezakonito odnetih sa teritorije države ugovornice. Za razliku od Konvencije UNESCO-a, čije odredbe su ekstenzivne, univerzalnog karaktera i ostavljaju prostor za tumačenje, radi usklađivanja sa domaćim pravom i afirmisanja međusobnog priznanja domaćeg zakonodavstva, Konvencija UNIDROIT je neposredno primenljiva uz jasno definisanje koncepta dužne pažnje u smislu zaštite savesnog sticaoca kulturnog dobra pošto je npr. savesni sticalac zaštićen prema građanskom pravu u državama sa kontinentalnim sistemom prava, a angloameričke države ne pružaju takvu vrstu zaštite, te je samim tim ova Konvencija uvela nova, jedinstvena pravila podobna za implementaciju nezavisno od pravnog sistema. Prilikom definisanja kulturnih dobara u čl. 2 ne pominju se nacionalna zakonodavstva, što ima za posledicu da objekat koji ima status kulturnog dobra po pravu jedne od država ugovornica, ne mora uživati zaštitu prema odredbama Konvencije.⁴

Kako na svetskom nivou, tako i na evropskom, pod okriljem Saveta Evrope i Evropske unije, donete su konvencije, koje posebnu pažnju posvećuju različitim vrstama kulturnih dobara i važnosti zakonitog uvoza i izvoza kulturnih dobara. Iako nezakonita trgovina kulturnim dobrima nije novi fenomen, nivo koji je dostigla poslednjih godina posebno u oblastima ugroženim oružanim sukobima i prirodnim katastrofama, ukazuju na nužnost posebnog opreza u međunarodnoj zajednici. Ovi rizici po kulturna dobra prepoznati su još u vreme donošenja Haške konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba iz 1954. godine,⁵ koja je prvi

3 <https://www.unidroit.org/102-instruments/cultural-property/cultural-property-convention-1995/173-unidroit-convention-on-stolen-or-illegally-exported-cultural-objects-1995-rome>, 22. april 2020.

4 S. Vrellis /2019/: Question on protection of cultural heritage, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, n° 82, p. 41.

5 *Međunarodni ugovori FNRI* br. 55/56.

put uvela međunarodnu zaštitu kulturnog nasleđa i definisala neprikosnovenu obavezu država da čuvaju kulturna dobra i za vreme mira, kao i u slučaju oružanog sukoba, koji nije međunarodnog karaktera, a koji izbije na teritoriji države ugovornice. Data je i prva definicija kulturnih dobara, koju čine pokretna i nepokretna dobra koja su od velikog značaja za kulturnu baštinu; zgrade čija je glavna i efektivna namena da čuvaju ili izlažu kulturna dobra, kao i centri u kojima se nalazi značajan broj kulturnih dobara. U Prvom protokolu uz Konvenciju iz 1954. godine uređena je obaveza država ugovornica da sprečava izvoz kulturnih dobara sa teritorije koju je ona okupirala tokom oružanog sukoba. Drugi protokol uz Konvenciju iz 1999. godine⁶ regulisao je davanje statusa poboljšane zaštite kulturnim dobrima i uveo obavezu država da propišu, krivično gone i lica koja namerno krše odredbe Konvencije stavljanjem kulturnog dobra pod poboljšanom zaštitom u položaj cilja napada; korišćenjem kulturnog dobra pod poboljšanom zaštitom ili njegove neposredne okoline za podršku vojnoj akciji; ekstenzivnim oštećenjem ili prisvajanjem kulturnog dobra; stavljanjem kulturnog dobra u položaj cilja napada; krađom, pljačkom ili nezakonitim prisvajanjem, ili preuzimanjem akta vandalizma uperenog prema kulturnom dobru zaštićenom Konvencijom.

Između zaštite kulturnog dobra u miru i u ratu postoji određena veza, jer zaštita treba da bude trajan i jedinstven poduhvat, sa civilizacijskim obeležjem i istovetnim ciljem: zaštita, čuvanje i poštovanje kulturnih dobara.⁷ Uništenje kulturnih dobara, krađa, nezakonit prenos i krijumčarenje dragocenosti uzelo je sve više maha i potreba zaštite je nesporna. Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija je i Rezolucijom 2347 donetom 2017. godine⁸ formalno priznao da su pretnje kulturnom nasleđu jedno od glavnih bezbednosnih pitanja i da međunarodna zajednica mora uspostaviti konkretan sistem odgovornosti i saradnju između pravosudnih organa radi njihove zaštite.

2. SPECIFIČNOSTI NEZAKONITE TRGOVINE KULTURNIM DOBRIMA

Nezakonita trgovina kulturnim dobrima može imati različite forme i može podrazumevati oduzimanje vrednih predmeta iz muzeja, biblioteka i drugih ustanova ili iz privatnih kolekcija, skrnavljenje arheoloških nalazišta ili pustošenje tokom ratnih sukoba. Bez obzira na to, posledica je uvek ista i sastoji se u osiromašenju države porekla ovakvim znamenitostima i nenadoknadivoj šteti svetskoj kulturnoj baštini.

Glavna specifičnost nezakonite trgovine kulturnim dobrima ogleda se u njenom nesagledivom domašaju i povezanosti sa organizovanim kriminalom, pranjem novca i terorizmom. Zbog toga predstavlja ozbiljnu i latentnu pretnju po sigurnost i bezbednost u celom svetu pored terorizma i korupcije. Učinioci su najčešće orga-

6 Zakon o potvrđivanju Drugog protokola uz Hašku konvenciju od 1954. godine o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba, *Službeni list SRJ* br. 7/02.

7 V. Čok /2004/: Međunarodnopravna zaštita kulturnih dobara, *Pravni život*, n° 12, p. 373.

8 <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/2347-%282017%29>, 20. februar 2020.

nizovane kriminalne grupe, čiji pripadnici su stručnjaci iz oblasti arheologije, konzervatori, umetnici, kolekcionari vrednih, starih predmeta itd. Osim toga, za prenošenje kulturnih dobara, njihovo čuvanje i skladištenje najčešće se kao pripadnici organizovanih kriminalnih grupa uključuju stručnjaci i za ove poslove i falsifikatori, koji imaju ulogu da sačine lažne javne isprave o poreklu predmeta. Heterogeno članstvo i uključivanje u kriminalnu organizaciju kvalifikovanih pojedinaca, različitih i nespecifičnih profesija, znatno otežava otkrivanje modusa delovanja i iniciranje krivičnog gonjenja.

Osim toga, nezakonita trgovina kulturnim dobrima jedan je pritajeni oblik vršenja krivičnih dela, iza koje se, s jedne strane, krije pranje novca, s ciljem da se nezakonito stečena kulturna dobra uvedu u legalne tokove, što je dodatni parametar za obazrivo postupanje nadležnih organa. Sa druge strane, ako je predmet krivičnog dela poznato kulturno dobro, velike vrednosti, ono se često neovlašćeno prenosi do podstrekača ili organizatora organizovane kriminalne grupe, koji takve dragocenosti čuva daleko od javnosti i pribavlja iz ličnih pobuda i satisfakcije.

Za razliku od opojnih droga i oružja, gde po njihovom pronalasku, nadležni istražni organi nemaju dilemu da je reč o nezakonitim predmetima, teškoću u radu sa kulturnim dobrima predstavljaju činjenice da se pretpostavlja da je predmet zakonit dok se ne dokaže da je nezakonit. Takođe, brže je moguće dobiti podatak kod krivičnog dela falsifikovanja novca da je novčanica lažna i o kvalitetu falsifikata, nego utvrditi originalnost kulturnog dobra. S tim u vezi, postavlja se i pitanje šta tačno čini objekt zaštite kod krivičnih dela, gde su kulturna dobra propisana kao predmet izvršenja, odnosno da li se štiti nacionalno kulturno dobro ili i kulturno dobro drugih država? Svakako bi tu trebalo primeniti ekstenzivno tumačenje i pružiti zaštitu ne samo nacionalnom kulturnom dobru, nego i dobru koji je deo svetske kulturne baštine. Kada je predmet krivičnog dela kulturno dobro koje potpada pod domaću kulturnu baštinu, Narodni muzej ili Narodna biblioteka bi trebalo da budu referentne institucije koje imaju kompetencije da daju mišljenje i nalaz da li je određeni predmet kulturno dobro i da li je autentičan. Međutim, ukoliko je reč o kulturnim dobrima stranog porekla, njihova identifikacija implicira angažovanje stranih stručnjaka, podnošenje zahteva za pružanje pravne pomoći ili organizovanje sastanaka uz uključivanje stručnjaka iz međunarodnih organizacija, kao npr. UNESCO, koji bi mogli da kvalifikuju konkretan predmet kao kulturno dobro. Problem nastaje u slučaju kada se sumnjivi predmeti pronađu prilikom prelaska na graničnom prelazu kada je potrebno što hitnije identifikovanje sumnjivih predmeta.

Usled činjenice da ove pojave imaju međunarodni karakter, brza i efikasna saradnja između država i jeste jedan od najznačajnijih mehanizama za zaštitu svetske kulturne baštine. U širem smislu obuhvata stručnu obuku, razmenu i korišćenje naučne i tehničke dokumentacije i informacione baze podataka, učešće u radu inostranih i međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija u okviru naučne, tehničke, kulturne i prosvetne saradnje.⁹ U užem smislu, u okviru krivičnog postupka države mogu podneti zamolnice, radi prikupljanja dokaza, ili formirati zajedničke

9 Čl. 6 Zakona o evidenciji o naučnoj, tehničkoj, kulturnoj i prosvetnoj saradnji sa inostranstvom, *Službeni list SRJ* br.12/98.

istražne timove u slučaju postojanja osnova sumnje da se kulturna dobra krijumčare u jednu ili više stranih država. Kulturne različitosti među narodima, kao mehanizam za razumevanje prošlih vremena i diferenciranje onoga što je narodima zajedničko i onoga što im je svojstveno zahtevaju i neposrednu razmenu informacija i to ne samo između nadležnih organa dveju ili više države, nego i na međusektorskom nivou unutar jedne države. To nameće obavezu koordinacije i strateškog delovanja između policije, Uprave carina i javnog tužilaštva, radi sprečavanja previda, ili krijumčarenja kulturnim dobrima.

3. MATERIJALNOPRAVNI ASPEKT ZAŠTITE KULTURNIH DOBARA

U Republici Srbiji predviđena je krivičnopravna zaštita kulturnih dobara, koja je klasifikovana u pojedinim glavama Krivičnog zakonika (u daljem tekstu: KZ).¹⁰ Zbog značaja kulturnih dobara inkriminacija je postavljena na viši rang propisivanjem kvalifikovanih oblika krivičnih dela i strožih kazni u odnosu na one koji važe za osnovne oblike. Saglasno tome, izdvojena su krivična dela, čiji je zaštitni objekt kulturno dobro:

1. *krivična dela protiv imovine*, koja obuhvataju:

- čl. 204 st. 3 KZ, koji propisuje kvalifikovani oblik krivičnog dela *teška krađa*, bez obzira na vrednost ukradene stvari, ako ukradena stvar predstavlja kulturno dobro, odnosno dobro koje uživa prethodnu zaštitu ili prirodno dobro i zaprećena je kazna zatvora od jedne do osam godina. Objekt ovog oblika teške krađe mogu biti samo pokretna kulturna dobra, odnosno arheološki nalazi (naravno ne i nalazište koje je samo od značaja za određivanje pojma arheološkog nalazišta), kao i pokretna prirodna dobra.¹¹ Prema stavu sudske prakse, „prvostepeni sud ne može samostalno da ocenjuje da li ukradena stvar predstavlja kulturno dobro, već je dužan da primeni Zakon o kulturnim dobrima i prema odgovarajućim odredbama zakona, da utvrdi da li ukradene stvari tj. 13 odlikovanja (ordenje, spomenice i medalje) koji su vlasništvo oštećene crkve, predstavljaju kulturno dobro. U Zakonu o kulturnim dobrima propisano je šta predstavlja kulturno dobro i takođe je predviđena obaveza da se kulturna dobra upisuju u registar kulturnih dobara. Shodno tome, sud je dužan da od nadležne institucije probavi podatke da li navedene relikvije predstavljaju kulturno dobro. Ukoliko se utvrdi da oduzete stvari predstavljaju kulturno dobro, treba imati u vidu da je oduzimanje stvari izvršeno obijanjem i da u toj situaciji postoje svi elementi dva oblika istog krivičnog dela za koje je propisana ista kazna, ali ne može se uzeti da postoji sticaj dva krivična dela, već postoji samo jedno krivično delo i prvostepeni sud je dužan da u ponovljenom postupku, nakon pravilno i potpuno utvrđenog činjeničnog stanja, odredi kvalifika-

10 Službeni glasnik RS br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19.

11 Z. Stojanović /2006/: *Krivično pravo posebni deo*, Beograd, p. 164.

ciju krivičnog dela prema dominantnoj kvalifikatornoj okolnosti, a druga kvalifikatorna okolnost može biti od uticaja prilikom odmeravanja kazne (Apelacioni sud u Kragujevcu Kž.br.867/08). Kao kulturno dobro koje je predmet krađe smatra se krađa slike iz Narodnog muzeja u Beogradu (Opštinski sud u Beogradu K.br.162/97). Postoji teška krađa kada je okrivljeni iz Narodne biblioteke oduzimao i prodavao knjige koje prema Zakonu o kulturnim dobrima predstavljaju kulturno dobro (Okružni sud u Beogradu Kž.br.455/09).¹²

- čl. 207 st. 4 KZ, koji predviđa kvalifikovani oblik krivičnog dela *utaja*, ukoliko je predmet krivičnog dela, kulturno dobro, odnosno dobro koje uživa prethodnu zaštitu, za koje se može izreći kazna zatvora od jedne do osam godina i novčana kazna. Ako je utajena stvar u svojini građana, gonjenje se preuzima po predlogu;
- čl. 211 st. 2 KZ, koji propisuje teži oblik krivičnog dela *oduzimanje tuđe stvari* i samim tim strožu kaznu od one predviđene za osnovni oblik ovog krivičnog dela ako stvar predstavlja kulturno dobro i kumulativno kaznu zatvora od tri meseca do tri godine i novčanu kaznu, s tim što ako su oduzete stvari u privatnoj svojini, gonjenje se preuzima po privatnoj tužbi;
- čl. 212 st. 3 KZ, koji reguliše kvalifikovani oblik krivičnog dela *uništenje i oštećenje tuđe stvari* u slučaju da je učinjeno prema kulturnom dobru, zaštićenom okolini nepokretnog kulturnog dobra, odnosno prema dobru koje uživa prethodnu zaštitu, za koji je zaprećena kazna zatvora od šest meseci do pet godina i novčana kazna. U zavisnosti od prava svojine nad kulturnim dobrom, te ako se radi o privatnoj svojini, javni tužilac nije ovlašćeni tužilac za krivično gonjenje, nego oštećeni neposredno. Zaštićena okolina nepokretnog kulturnog dobra je jedino u ovom članu izdvojena, ali pošto ona u skladu sa čl. 3 st. 3 Zakona o kulturnim dobrima (u daljem tekstu: ZKD)¹³ uživa istu zaštitu kao i kulturno dobro, to se čini suvišnim.
- čl. 221 st. 4 KZ, koji uređuje kvalifikovani oblik krivičnog dela *prikrivanje*, ako prikrivena stvar predstavlja kulturno dobro od izuzetnog ili velikog značaja, odnosno dobro koje uživa prethodnu zaštitu uz mogućnost izricanja kazne zatvora od šest meseci do pet godina. Nekadašnji Krivični zakon je imao bolju i jasniju inkriminaciju prikrivanje kulturnih dobara, a radnja krivičnog dela se sastojala u delatnosti kojom se kulturno dobro sakriva, sklanja na određeno mesto, ne prijavljuje, daje drugom da ga skloni, jednom rečju svako ono ponašanje koje ovo dobro čini dostupnim samo učiniocu krivičnog dela ili drugom licu kome učinilac hoće da učini dostupnim ovo dobro.¹⁴
- čl. 221a KZ inkriminisano je *krivično delo neovlašćeno iznošenje i unošenje kulturnog dobra*. Budući da KZ iz 2006. godine nije sadržao datu inkri-

12 N. Delić /2022/: *Krivično pravo Posebni deo*, Beograd, 174–175.

13 *Službeni glasnik RS* br. 71/94, 52/11, 99/11.

14 M. Milović /2021/: *Krađa kulturnih dobara i neovlašćeno iznošenje u inostranstvo – tihi kriminal koji nezapaženo dugo egzistira* –in: *Izazovi međunarodnog prava* (Nogo S., ur.), Tara, p. 141–142.

minaciju, krivično delo je, uz izostavljanje radnje izvršenja koja se sastoji u prikrivanju, u naše pravo ponovo uvedeno u skladu sa čl. 82 Zakona o izmenama i dopunama KZ iz 2009. godine i obuhvatalo je neovlašćeno iznošenje kulturnog dobra. Donošenjem Zakona o izmenama i dopunama KZ iz 2016. godine inkriminisano je i neovlašćeno unošenje kulturnog dobra u Srbiju.¹⁵ Radnja izvršenja ovog krivičnog dela je alternativno određena i sastoji se u iznošenju, ili uvozu u inostranstvo, ili unošenju u Srbiju kulturnog dobra ili dobra koje uživa prethodnu zaštitu, bez prethodnog odobrenja nadležnog organa. Zaprećena je kazna zatvora u rasponu od šest meseci do pet godina. Teži oblik postojaće ako je njegov predmet kulturno dobro od izuzetnog ili velikog značaja, kada se učinilac može kazniti zatvorom od jedne do osam godina. Prema čl. 118 ZKD kulturno dobro može se samo izuzetno trajno izvesti, odnosno izneti u inostranstvo, ako za to postoje opravdani razlozi. Odobrenje za trajni izvoz ili privremeno iznošenje kulturnog dobra, izdaje ministarstvo nadležno za poslove kulture. Dozvole za izvoz dobara koja uživaju prethodnu zaštitu, na osnovu čl. 80 st. 2 ZKD izdaje Republički zavod za zaštitu spomenika kulture osim za publikacije i Narodna biblioteka Srbije za publikacije na osnovu čl. 83 st. 3 ZKD. Dozvole za izvoz dobara koja uživaju prethodnu zaštitu za područje Autonomne pokrajine Vojvodine izdaje Pokrajinski sekretarijat za kulturu u skladu sa čl. 42 st. 1 tač. 15 Zakona o utvrđivanju nadležnosti Autonomne pokrajine Vojvodine.¹⁶

2. *krivična dela protiv javnog reda i mira*, koja sadrže čl. 353a st. 2 KZ i regulišu neovlašćeno izvođenje arheoloških radova, koje se po prirodi stvari često vrši u sticaju sa drugim krivičnim delima protiv kulturnih dobara, kao što su krađa, utaja, prikrivanje i iznošenje kulturnog dobra u inostranstvo.¹⁷ Kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela postoji ako su neovlašćeno vršena arheološka iskopavanja i istraživanja na arheološkom nalazištu, ili drugom nepokretnom kulturnom dobru, odnosno dobru koje uživa prethodnu zaštitu, ili ako je tom prilikom devastirano arheološko nalazište ili nepokretno kulturno dobro, odnosno dobro koje uživa prethodnu zaštitu ili ako je prilikom izvođenja ovih radova korišćena oprema ili uređaj za otkrivanje i pronalaženje arheoloških predmeta uz kumulativno propisanu kaznu zatvora od šest meseci do pet godina i novčanu kaznu. Kao iskopavanje u smislu ovog krivičnog dela smatra se kopanje na navedenim mestima radi dolaženja do arheoloških nalaza, odnosno pronalaženja arheoloških predmeta. To se može raditi ručno, uz pomoć različitog alata, ali i uz pomoć mašina ili drugih naprava (buldožeri, rovkopaci, traktori sa plugom i dr.). Pod istraživanjem se smatra ispitivanje terena (na razne načine, na primer pomoću detektora), vršenje iskopavanja, pronalaženje arheoloških predmeta, njihovo izdvajanje radi dalje obrade i druge aktivnosti u okviru ove vrste istraživanja.¹⁸ Za postojanje krivičnog dela nije značajno u kojoj se fazi

15 N. Delić /2013/. *op.cit.*, p. 210.

16 *Službeni glasnik RS* br. 99/09, 67/12.

17 Đ. Đorđević /2014/: Neovlašćeno izvođenje arheoloških radova –in: *Kaznena reakcija u Srbiji* – 4. deo (Ignjatović Đ., ur.), Beograd, p. 127.

18 Đ. Đorđević. *ibid.*, p. 123.

date delatnosti nalaze, kao i da li je nalazište prethodno već bilo otkriveno i u kojoj meri je istraženo. Shodno tome je i stav sudske prakse „da krivično delo postoji kada se arheološka iskopavanja vrše na mestu koje nije još poznato i registrovano od strane nadležnih organa (Vrhovni sud Srbije Kzz.br.6/02).¹⁹ Dakle, svako neovlašćeno arheološko istraživanje od traganja metal-detektorom do prekopavanja građevinskim mašinama smatra se krivičnim delom, što se odnosi na delo učinjeno na bilo kojoj vrsti arheoloških lokaliteta, bili oni pod zvaničnom zaštitom ili ne i bilo da imaju ili nemaju obeležje koje ukazuje da je u pitanju arheološki lokalitet.²⁰ Učinioc ovog krivičnog dela može biti i izvođač radova, odnosno investitor kada prilikom preduzimanja građevinskih radova pronade arheološke ostatke, a naročito kada nakon donošenja rešenja o obustavi radova nastavi sa uništavanjem arheološkog lokaliteta bez obaveštavanja nadležne institucije za zaštitu kulturnih dobara.²¹

3. *krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom*, u okviru kojih je čl. 383 KZ uređeno *uništavanje kulturnih dobara kršenjem pravila međunarodnog prava* za vreme rata ili oružanog sukoba, ili istorijskih spomenika ili drugih kulturnih dobara ili verskih objekata ili ustanova, ili objekata koji su namenjeni nauci, umetnosti, vaspitanju ili humanitarnim ciljevima ili naredi da se takva dela vrše, za šta je propisana kazna zatvora od tri do petnaest godina. Ako je radnjom uništen objekat koji je kao kulturno dobro pod posebnom zaštitom međunarodnog prava, predviđena je kazna zatvora od pet do petnaest godina. Pod uništavanjem treba shvatiti ne samo potpuno uništavanje, već i oštećenje u velikoj meri, tako da objekti više nemaju svoju umetničku, kulturnu ili drugu vrednost, odnosno ne mogu više koristiti svojoj nameni, a može biti izvršeno – paljenjem, rušenjem, bombardovanjem, podmetanjem eksploziva i sl. Izvršilac krivičnog dela može biti samo učesnik u radu ili oružanom sukobu i može biti izvršeno sa umišljanjem, koje treba da obuhvata i svest o kulturno-istorijskom ili humanitarnom značaju objekata koji se uništavaju, a nije neophodno da obuhvata i svest da se na taj način krše pravila međunarodnog prava, jer je ta okolnost objektivni uslov za postojanje dela.²²

4. *krivična dela protiv pravnog saobraćaja*, koja uređuju u čl. 355 st. 2 KZ regulisano krivično delo *falsifikovanje isprave*, koje za predmet ima javnu ispravu, te je i ovo krivično delo posredno skopčano sa krivičnopravnom zaštitom kulturnih dobara zbog mogućnosti preinačenja ili pravljenja lažnih isprava o poreklu kulturnih dobara.

Analizom navedenih odredaba KZ može se konstatovati da ne postoji u materijalnom krivičnom zakonodavstvu potpuna harmonizacija u pogledu kategorije kulturnog dobra koje uživa krivičnopravnu zaštitu, odnosno da je kod pojedinih krivičnih dela ta zaštita ekstenzivno postavljena, kao npr. kod krivičnog dela teška krađa iz čl. 204 st. 1 tač. 3 KZ, a kod pojedinih krivičnih dela inkriminacija se ograničava samo na tačne vrste kulturnih dobara, kao npr. kod krivičnog dela prikriva-

19 N. Delić /2013/: Nova rešenja u glavi krivičnih dela protiv javnog reda i mira (XXXI), *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, godine LXI, n° 2, p. 288.

20 A. Crnobrnja /2020/: Kako sačuvati arheološko nasleđe, Beograd, p. 50.

21 A. Crnobrnja. *ibid.*, p. 63.

22 Lj. Lazarević /2011/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd, p. 1110–1111.

nje iz čl. 221 st. 4 KZ, koje obuhvata kulturno dobro od izuzetnog ili velikog značaja i dobro koje uživa prethodnu zaštitu.

Po načinu regulisanja, sva navedena krivična dela potpadaju pod blanketne norme, jer iako KZ razlikuje više kategorije kulturnih dobara (kulturno dobro; dobro koje uživa prethodnu zaštitu; zaštićena okolina nepokretnog kulturnog dobra; kulturno dobro od izuzetnog značaja; kulturno dobro od velikog značaja; arheološko nalazište; drugo nepokretno kulturno dobro; istorijski spomenici; verski objekti ili ustanove; objekti namenjeni nauci, umetnosti, vaspitanju ili humanitarnim ciljevima i kulturno dobro pod posebnom zaštitom međunarodnog prava), definicija ovih termina nije data u čl. 112 KZ, koji uređuje značenje izraza, te je za njihovo bliže tumačenje merodavan ZKD i međunarodni akti. Analogno tome, za kvalifikaciju kulturnih dobara pod posebnom zaštitom međunarodnog prava relevantna je Međunarodna lista kulturnih dobara.

Razmatranjem odredaba ZKD može se konstatovati da su kulturna dobra stvari i tvorevine materijalne i duhovne kulture od opšteg interesa koje uživaju posebnu zaštitu. U zavisnosti od fizičkih, umetničkih, kulturnih i istorijskih svojstava tu spadaju: spomenici kulture, prostorne kulturno-istorijske celine, arheološka nalazišta i znamenita mesta – *nepokretna kulturna dobra*; umetničko-istorijska dela, arhivska građa, filmska građa i stara i retka knjiga – *pokretna kulturna dobra*.²³

Takođe, kulturna dobra u zavisnosti od svog značaja razvrstavaju se u kategorije:

1. *kulturna dobra*,
2. *kulturna dobra od velikog značaja*, pri čemu nepokretna dobra utvrđuje Vlada,²⁴ a pokretna dobra od velikog značaja²⁵ Narodni muzej u Beogradu, Arhiv Srbije, Narodna biblioteka Srbije i Jugoslovenska kinoteka.²⁶
3. *kulturna dobra od izuzetnog značaja*, koja utvrđuje Narodna skupština.²⁷

Ovaj kriterijum zastupljen je i u uporednom pravu i odnosi se na važnost koje određeno dobro ima za arheologiju, istoriju, književnost, umetnost i sl. Stepennost je različit, ali ga ne bi trebalo isključivo povezivati sa ekonomskim vrednosti-

23 Čl. 2 ZKD.

24 Čl. 56 st. 2 ZKD.

25 Nijedan zakon u potpunoj meri nije razgraničio pojmove bibliotečkog materijala i arhivske građe. Naprotiv, moglo bi se reći da se zakonske formulacije ovih pojmova dodiruju, a donekle i poklapaju. Ovakvo stanje dovodi do toga da se, striktno primenjujući zakon, u većem broju slučajeva ne bi moglo sa sigurnošću takođe reći da li se radi o bibliotečkom materijalu ili arhivskoj građi, a u brojnim slučajevima je sigurno da određeni materijali predstavljaju i jedno i drugo. Dosta toga je slično i sa muzejima. Ipak, zaštita i eksploatacija kulturnih dobara je u dobroj meri olakšana zajedničkim delovanjem muzeja, biblioteka i arhiva preko strukovnih asocijacija, kao i stvaranjem jedinstvenih mreža kako na lokalnom tako i na međunarodnom nivou. Njihov rad predstavlja komunikaciju ostvarenu kroz zajedničke projekte prilagođene korisnicima. Više o tome: J. P. Popović /2012/: Pravna zaštita kulturnih dobara, sa posebnim osvrtom na arhivsku građu koja se nalazi u muzejima i bibliotekama, njeno korišćenje i normativno razgraničenje nadležnosti muzeja, arhiva i biblioteka“, konferencija *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, Radenci, pp. 219–229.

26 Čl. 56 st. 3 ZKD.

27 Čl. 56 st. 1 ZKD.

ma, jer npr. tekstilni predmeti (narodne nošnje) mogu da imaju nižu tržišnu vrednost, ali period iz kog potiču im daje poseban tretman. Starost predmeta jeste bitna odlika za svrstavanje među kulturna dobra i u načelu starijim predmetima se pruža jača zaštita. Ipak, postoje i savremena kulturna dobra, koja imaju specijalan status.

Osim toga, Zakon poznaje i *dobra koja uživaju prethodnu zaštitu*, a to su stvari i tvorevine za koje se pretpostavlja da imaju svojstva od posebnog značaja za kulturu, umetnost i istoriju.²⁸

Dakle, evidentno je da ne postoji usaglašenost termina koji se koriste u KZ sa onim termina koji su definisani ZKD, u kontekstu da su pojedine vrste kulturnih dobara posebno izdvojene u KZ, kao npr. nepokretna kulturna dobra – arheološka nalazišta, dok su neka drugačije od onih koja se koriste u ZKD, kao što je npr. slučaj sa verskim objektima i ustanovama, koji bi odgovarali terminu znamenitih mesta. U tom pravcu potrebno je uskladiti termine koje koristi KZ tako da mogu da se upodobе terminima iz ZKD. Najbolji način za ovakve izmene ogleda se u normiranju opštih termina i njihovom diferenciranju prema značaju kod kvalifikovanih oblika pojedinih krivičnih dela.

4. PROCESNOPRAVNI ASPEKT ZAŠTITE KULTURNIH DOBARA

Krivičnoprocesni aspekt zaštite kulturnih dobara u načelu odgovara postupanju nadležnih organa i u svim drugim slučajevima, odnosno nisu propisana posebna pravila. Svakako zbog značaja kulturnih dobara, njihove prirode i osetljivosti, trebalo bi da postoji specijalizacija državnih organa na ovom planu, kao i programi posebne obuke sa ciljem njihovog promptnog prepoznavanja kao predmeta krivičnih dela i fokusiranja na otkrivanje učinilaca krivičnih dela i pronalazak osumnjičenih. Važnu ulogu u predistražnom postupku imaju javni tužilac, kao rukovodilac predistražnog postupka, i policija. Međutim, moguće je uspostaviti saradnju i sa drugim državnim organima, kao što je npr. Uprava carina, ukoliko postoji sumnja da će doći do iznošenja kulturnih dobara iz zemlje, Ministarstvo nadležno za kulturu, radi konsultacije oko ustanove za veštačenje, radi otklanjanja sumnji u verodostojnost i originalnost pronađenih predmeta.

U slučaju postojanja osnova sumnje da je učinjeno krivično delo teška krađa ili razbojništvo, iako kod tog krivičnog dela nisu predviđena kao kvalifikatorna okolnost kulturna dobra, javni tužilac i policija treba po saznanju o učinjenom krivičnom delu da postupaju hitno, te je potrebno da se izvrši forenzički pregled lica mesta, da se izoluju svi tragovi i da se raspiše potraga za predmetima koji su oduzeti i za sumnjivim licima. Ukoliko je bilo moguće identifikovati učinioce, važno bi bilo u što kraćem roku izvršiti pretresanje stana i drugih prostorija, radi pronalaska i oduzimanja predmeta.

Ako se prilikom unošenja ili iznošenja sa teritorije Republike Srbije pronađu od strane granične policije ili carinskih službenika predmeti, koji bi mogli da predstav-

28 Čl. 27 ZKD.

ljaju kulturna dobra, trebalo bi ih oduzeti, dok se ne utvrdi autentičnost, a najčešće se radi o kovanom novcu i slikama. Oduzimanje predmeta jeste primarno, ali ne treba dozvoliti da se postupanje nadležnih organa tu okonča, već je važno i krivično gonjenje osumnjičenih. Zbog složenosti i različitih vrsta kulturnih dobara, a radi efikasnog otkrivanja krivičnih dela, poželjno je formirati odeljenja u policiji, kao i kontakt tačke u javnim tužilaštvima, čiji bi službenici imali posebna znanja iz ove oblasti i vezano za način na koji funkcioniše kupovina i prodaja antikviteta i umetnina.

U slučajevima kada su krivična dela, koja za predmet imaju kulturna dobra, učinjena od strane organizovane kriminalne grupe, javni tužilac u koordinaciji sa policijom može da preuzima i posebne dokazne radnje, kao što su: tajni nadzor komunikacije, tajno praćenje i snimanje, kontrolisana isporuka, angažovanje prikrivenog islednika, simulovani pravni poslovi, a iz razloga što je na osnovu operativnih saznanja markirana grupa od više osumnjičenih, za koje postoje osnovi sumnje da vrše u dužem periodu krivična dela, čiji su predmet kulturna dobra. Kako u načelu organizovana kriminalna grupa ima krake delovanja i u drugim državama, potrebno je da istražitelji poznaju i strana zakonodavstva i multilateralne i bilateralne ugovore u ovoj materiji, a kako bi bila izvršena što bolja saradnja i kako bi se utvrdio put od nezakonitog sticanja kulturnih dobara, njegovog iznošenja i prodaje na svetskim sajmovima. Složenost i ekskluzivitet umetničkih dela i sajмова antikviteta doprinosi tome da je teško napraviti jasnu razliku između zakonitih i nezakonitih predmeta zbog velikog broja neprijavljenih krivičnih dela, ali i neregistrovanih kulturnih dobara. Zbog toga eksploatacija posebnih dokaznih radnji jeste jedini način za prikupljanje dokaza. Osim toga, korisno bi bilo i sprovesti proaktivne istrage u kontekstu nadgledanja funkcionisanja sajмова umetničkih dela i ustanovljavanja nezakonite trgovine.²⁹ Kontrolisana isporuka, angažovanje prikrivenog islednika i simulovani pravni poslovi mogu obezbediti kvalitetnu dokaznu građu.

5. PRAKTIČNI PROBLEMI

Problemi sa kojima se suočavanju države ogledaju se u nedostatku specijalizovanih policijskih službenika, nepostojanju jedinstvene baze podataka o kulturnim dobrima i ukradenim kulturnim dobrima na nacionalnim nivoima, nedostatku specijalizovanih policijskih i carinskih službenika, nedostatku novih načina istraživanja i prikupljanja dokaza na terenu i tržištima, koji su neistraženi. Prodaja kulturnih dobara preko društvenih mreža i interneta je zastupljena, što dodatno otežava otkrivanje krivičnih dela i prikupljanje dokaza zbog globalnog elementa. Jedna od prepreka na planu postupanja u slučaju nezakonite trgovine kulturnim dobrima manifestuje se i u nepostojanju koordinirane saradnje između relevantnih državnih organa, odnosno između policije, carine, ministarstva nadležnog za kulturu i javnog tužilaštva. U svetu je zabeležen i trend sistematskog uništavanja kulturne baštine, koji pored raznih vrsta vremenskih nepogoda predstavlja ozbiljan rizik za kulturno nasleđe.

²⁹ Practical Assistance tool to assist in the implementation of the International Guidelines for Crime Prevention and Criminal Justice Responses with Respect to Trafficking in Cultural Property and Other Related Offences, UNODC, United Nations, Vienna, 2016, p. 57.

Imajući u vidu da u praksi nije podnet veći broj krivičnih prijava za krivična dela koja za predmet imaju kulturna dobra, to može biti posledica više faktora, među kojima su: određen broj neotkrivenih krivičnih dela – tamna brojka kriminaliteta,³⁰ određen broj neprijavljenih krivičnih dela, modernizacija muzeja i biblioteka, koji obezbeđuju veću zaštitu kulturnih dobara, jačanje svesti među građanima u smislu prevencije kroz razne kampanje i projekte o značaju kulturne baštine za civilizaciju. Prema podacima Interpola, krađe predmeta na arheološkim nalazištima se često ne prijavljuju policiji zbog toga što ukradeni predmeti ne poseduju valjanu dokumentaciju o poreklu. Ovo je naročito izraženo kod ilegalno iskopanih predmeta. Takva iskopavanja često izađu na svetlost dana tek kada se pojave na međunarodnom tržištu, a onda ih je nemoguće vratiti u zemlju porekla.³¹ Problem je u tome što je reč o predmetima koji su direktno uzeti iz zemlje, koji nisu bili poznati pre nego što su protivpravno iskopani, koji nisu dokumentovani i samim tim se ne pojavljuju u registrima ukradenih umetničkih dela. Ove predmete niko ne traži, zbog čega je olakšana njegova prodaja na otvorenom umetničkom tržištu po punoj ceni.³²

Bitno pitanje suštinski predstavlja smernicu za postupanje u predmetima u vezi sa kulturnim dobrima, što znači da se po njihovom pronalasku prethodno mora utvrditi da li je reč o originalnom kulturnom dobru, jer se često prave kopije, a nakon toga treba preduzimati radnje za njihovu identifikaciju i ustanovljavanje tačnog porekla. U okviru Svetske carinske organizacije napravljena je posebna platforma,³³ koja omogućava carinskim službenicima da na osnovu fotografije kulturnog dobra dobiju preliminaran operativni podatak o tome da li bi nešto moglo da predstavlja kulturno dobro i iz kog dela sveta bi moglo da potiče. Republika Srbija, odnosno Uprava carina ima pristup ovoj elektronskoj evidenciji, koja može biti od velikog značaja za razjašnjenje svojstva kulturnog dobra.

Ključni problem u praksi u postupanju u predmetima koja se odnose na neovlašćeno unošenje i iznošenje kulturnim dobrima sastoji se u činjenici da se veliki broj slučajeva završi povraćajem oduzetih kulturnih dobara, bez krivičnog gonjenja i pokretanja istrage protiv osumnjičenih. Umesto krivičnog postupka protiv osumnjičenog češće se pokreće prekršajni postupak zbog carinskog prekršaja, koji se okončava osudom na novčanu kaznu u kratkom roku.³⁴

30 Pljačke antikviteta čine 75% svih krivičnih dela u vezi sa umetninama, čiji učinioci se najteže otkrivaju, a pošto je stopa povraćaja antikviteta 5–10%, ova kriminalna delatnost je postala privlačna za kriminalce, rentabilnija je i manje rizična od trgovine drogom. Više o tome: N. Charney /2009/: *Art Crime*, Santa Barbara, California.

31 J. Vilus /2007/: *Pravna zaštita kulturnih dobara*, Evropski centar za mir i razvoj Univerziteta za mir Ujedinjenih nacija, p.19.

32 N. Radović, R. Samardžić, Z. Đurđević /2016/: *Kriminalitet u vezi sa kulturnim dobrima u Srbiji*, *Defendologija*, n° 37–38, Banja Luka, p. 54.

33 Tzv. Archeo je u stvari savremeni komunikacioni instrument za razmenu informacija i saradnju između carinskih organa i drugih državnih organa, međunarodnih organizacija i eksperata s ciljem sprečavanja nezakonite trgovine kulturnim dobrima.

34 Dana 04. januara 2018. godine na graničnom prelazu Gradina u vozilu, kojim je upravljao državljanin Republike Irak u rezervnoj gumi od strane carinskih službenika pronađeni su 156. metalnih srebrnjaka Aleksandra Velikog i 34. pergamenta, koji potiču još iz biblijskog doba, a protiv ovog lica pokrenut je prekršajni postupak pred Prekršajnim sudom u Pirotu, Odeljenju u Dimitrovgradu, koji je okončan osuđujućom presudom 1.Pr.br.49/18.

Sušтина je da se povraćajem kulturnih dobara tek otvara prostor za dalje delovanje nadležnih organa i to nikako ne bi trebalo da se uobičaji i da se ne preduzmu dalje mere s ciljem krivičnog gonjenja osumnjičenih. Argument da je realizovan povraćaj kulturnog dobra vlasniku ili matičnoj državi i satisfakcija u smislu ponovnog uspostavljanja predašnjeg stanja nije dovoljan da bi se ignorisala obaveza države da sankcioniše nezakonito ponašanje. Zato je nužno ekspeditivno i hitno sprovesti istragu protiv učinilaca.

S tim u vezi, u pojedinim slučajevima teško je determinisati kome određeno kulturno dobro pripada. Koriste se u uporednom pravu različiti kriterijumi za utvrđivanje vlasništva, kao što su:

- personalni princip, koji podrazumeva da je država porekla kulturnog dobra država čije državljanstvo ima stvaralac tog dobra,
- teritorijalni princip, po kom se državom porekla kulturnog dobra smatra država na čijoj teritoriji je pronađeno dobro prilikom iskopavanja ili nastalo, ili je pak u dužem periodu bivstvovalo;
- funkcionalni princip, u skladu sa kojim veza koju određeno dobro ima sa objektom, čiji je sastavni deo, ili je tu korišćen, ili pak je namenjen za upotrebu.
- ugovorni princip, po kom je zemlja porekla država koja je na zakonit način stekla kulturno dobro.³⁵

Međutim, nezavisno od ovih principa, da bi došlo do povraćanja kulturnog dobra zahteva se odluka nadležnog organa države na čijoj teritoriji su objekti pronađeni. Do donošenja pravnosnažne odluke o vraćanju, čuvanje predmeta u Republici Srbiji vršila bi Direkcija za upravljanje oduzetom imovinom, kao upravni organ u sastavu ministarstva nadležnog za poslove pravosuđa.

ZAKLJUČAK

Javni interes za očuvanje kulturnih dobara postoji zbog toga što kulturna baština čini srž identiteta jednog naroda koji je živio na određenom lokalitetu. Zbog toga je obezbeđivanje brige i staranja o kulturnim dobrima primaran interes svake države. Važno je ojačati svest o javnim i pravnim pitanjima vezanim za nezakonitu trgovinu kulturnim dobrima, jer je prevencija najbolji način za zaštitu kulturne baštine.

U slučaju da dođe do otuđenja kulturnih dobara, protivpravnog izvoza, falsifikovanja dokumenata o poreklu ili preduzimanja akata vandalizma prema kulturnim dobrima mora postojati delotvorno postupanje represivnih organa, kompetentno i brzo obavljanje poslova iz nadležnosti i obezbeđenje kvalifikovanih ljudskih resursa. Ovo iz razloga što je reč o specijalnoj vrsti kriminaliteta, koja za objekt ima predmete, za koje je potrebno utvrditi da imaju zaštićen status, što zahteva angažovanje stručnih ustanova i organizacija.

Jedan od predloga je ustanovljavanje kontakt tački u smislu delegiranja poslova vezanih za kulturna dobra službenicima u Upravi carina, policiji i javnom tužilaš-

35 S. Vrellis. *op.cit.*, p. 47–49.

tvu, između kojih će postojati efikasnija koordinacija i koji će obavljati poslove s ciljem identifikovanja kulturnih dobara i lociranja, uz kontinuirano praćenje primera dobre prakse. To je od krucijalnog značaja radi suzbijanja nezakonite trgovine kulturnim dobrima kako u okvirima jedne države, tako i u slučaju prekograničnog kriminaliteta. Izučavanje načina delovanja organizovanih kriminalnih grupa, otkrivanje falsifikovanih dokumenata o poreklu i carinskih deklaracija i zaplena sumnjivih predmeta implicira i ostvarivanje međunarodne saradnje, a radi prikupljanja dokaza i sprovođenja ekspeditivne istrage uz pomoć kredibilnih dokaznih sredstva.

LITERATURA

- Charney N. /2009/: *Art Crime*, Santa Barbara, California.
- Crnobrnja A. /2020/: Kako sačuvati arheološko nasleđe, Beograd.
- Delić N. /2022/: *Krivično pravo Posebni deo*, Beograd.
- Delić N. /2013/: Nova rešenja u glavi krivičnih dela protiv javnog reda i mira (XXXI), *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, godine LXI, n° 2.
- Đorđević Đ. /2014/: Neovlašćeno izvođenje arheoloških radova –in: *Kaznena reakcija u Srbiji – 4. deo* (Ignjatović Đ., ur.), Beograd.
- Lazarević Lj. /2011/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd.
- Milović M. /2021/: Krađa kulturnih dobara i neovlašćeno iznošenje u inostranstvo – tihi kriminal koji nezapaženo dugo egzistira –in: *Izazovi međunarodnog prava* (Nogo S., ur.), Tara.
- Popović J. P. /2012/: Pravna zaštita kulturnih dobara, sa posebnim osvrtom na arhivsku građu koja se nalazi u muzejima i bibliotekama, njeno korišćenje i normativno razgraničenje nadležnosti muzeja, arhiva i biblioteka, konferencija *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, Radenci.
- Practical Assistance tool to assist in the implementation of the International Guidelines for Crime Prevention and Criminal Justice Responses with Respect to Trafficking in Cultural Property and Other Related Offences, UNODC, United Nations, Vienna, 2016.
- Radović N., Samardžić R., Đurđević Z. /2016/: Kriminalitet u vezi sa kulturnim dobrima u Srbiji, *Defendologija*, n° 37–38, Banja Luka.
- Stojanović Z. /2006/: *Krivično pravo posebni deo*, Beograd.
- Vilus J. /2007/: *Pravna zaštita kulturnih dobara*, Evropski centar za mir i razvoj Univerziteta za mir Ujedinjenih nacija.
- Vrellis S. /2019/: Question on protection of cultural heritage, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, n° 82.
- Čok V. /2004/: Međunarodnopravna zaštita kulturnih dobara, *Pravni život*, n° 12.

MEĐUNARODNI IZVORI PRAVA

- Haška konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba iz 1954. godine, *Međunarodni ugovori FNRJ* br. 55/56.
- Konvencija UNIDROIT o ukradenim ili nezakonito izvezenim kulturnim dobrima, usvojena u Rimu 1995. godine.
- Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija br. 2347 od 24. marta 2017.

ZAKONI I DRUGI PROPISI

Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS* br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16, 35/19.

Zakon o evidenciji o naučnoj, tehničkoj, kulturnoj i prosvetnoj saradnji sa inostranstvom, *Službeni list SRJ* br. 12/98.

Zakona o kulturnim dobrima, *Službeni glasnik RS* br. 71/94, 52/11, 99/11.

Zakon o potvrđivanju Drugog protokola uz Hašku konvenciju od 1954. godine o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba, *Službeni list SRJ* br. 7/02.

Zakon o ratifikaciji Konvencije o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine, *Službeni list SFRJ* br. 56/74.

Zakona o utvrđivanju nadležnosti Autonomne pokrajine Vojvodine, *Službeni glasnik RS* br. 99/09, 67/12.

Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS* br. 98/06.

SUDSKA PRAKSA

Apelacioni sud u Kragujevcu Kž.br.867/08.

Okružni sud u Beogradu Kž.br.455/09.

Opštinski sud u Beogradu K.br.162/97.

Prekršajni sud u Pirotu, Odeljenje u Dimitrovgradu 1.Pr.br.49/18.

Vrhovni sud Srbije Kzz.br.6/02.

Gordana Krstić*

COMBATING TRAFFICKING OF CULTURAL HERITAGE

SUMMARY

The criminal offences regarding cultural property include qualified forms of criminal offences and hard and rigorous sanctions. The public prosecutor, who manages pre-investigation proceedings and conducts investigations, and police should work urgent, so it is necessary to finish the forensic examination of the criminal place, to find all marks and objects, which may serve as evidences, post a wanted circular for a person and objects being searched for, in order to identify the perpetrators. In case when these types of crimes are committed by the organized criminal groups, public prosecutor in coordination with the police makes actions and special evidenciary actions, such as covert interception of communications, covert surveillance and audio and video recording, controlled delivery, undercover investigator and simulated deals.

Bearing in mind that in practice there isn't significant number of criminal complaints submitted to the competent public prosecutor for crimes which objects are criminal goods, this situation can be consequence of several reasons, for example: some of these crimes are

---

* deputy public prosecutor and Ph.D. candidate at Faculty of Law, University of Belgrade, grkrtic@gmail.com.

not recognized and perpetrators are not identified, some of these crimes are not reported to the competent authority, digitalization and modernization of the museums and libraries insure better protection of cultural property, small number of tax administration officers and police officers, who deal with this crimes, lack of technical capacities, lack of seminars and projects which have the aim to prevent these crimes and to improve the significance of cultural heritage for civilization.

No matter of all these difficulties, public interest for cultural heritage exists because of the fact that cultural heritage makes the base of identification of one population who lived in certain local place. Insuring care of cultural heritage is primary interest of every state. In case that someone steals cultural property, or it becomes the object of illicit traffic, forging the documents of origin or undertaking actions of vandalism against cultural goods it is important to exist guarantees of efficient fulfilling actions and measures of competent authorities, urgent taking actions and to insure that qualified professionals work in this field. Adequate mechanisms for good and reliable cooperation and connection of competent authorities for identifying cultural goods, revealing the crimes and locating the cultural properties are conditions for success of criminal proceedings.

Key words: cultural goods, cultural heritage, organized crime, international cooperation.